

ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ

Μουσεία και λαϊκός πολιτισμός
Museums and Folk Culture

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΝΑΥΠΛΙΟ 2003

ΤΟΜΟΣ 12-13

Πανεπιστημιακά μουσεία και συλλογές του λαϊκού πολιτισμού: Το παράδειγμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΜΠΑΔΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Σε αυτό το άρθρο εξετάζεται η θεωρία και η πράξη των πανεπιστημιακών λαογραφικών μουσείων και συλλογών στην Ελλάδα και ειδικότερα του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Επισημαίνεται καταρχήν, ότι η καθυστερημένη ένταξη του υλικού βίου στο αντικείμενο της λαογραφίας και η καθολική σχεδόν επικράτηση της αισθητικής θεωρίας και μεθόδου οδήγησαν στην αποσπασματική και ανιστορική μελέτη του αντικειμένου του υλικού πολιτισμού και στην αποδοχή της σμίκρυνσής του στα όρια της λαϊκής τέχνης και αισθητικής. Η τάση αυτή εκφράστηκε με τον έναν ή τον άλλο τρόπο και στις πανεπιστημιακές λαογραφικές συλλογές του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης. Το κείμενο επικεντρώνεται, στη συνέχεια, στο νεοσύστατο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (1964), όπου πραγματοποιήθηκε η στροφή στη μουσειακή θεωρία και την πρακτική των πανεπιστημιακών λαογραφικών συλλογών. Η στροφή αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον καθηγητή Δημήτριο Λουκάτο, ο οποίος έθεσε και τις βάσεις για την ίδρυση του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου. Απορρίπτοντας ο Λουκάτος την προσέγγιση που αντιμετώπιζε το μουσείο ως χώρο συγκέντρωσης και έκθεσης επιλεγμένων προϊόντων της ανθρώπινης δραστηριότητας, με βάση το κριτήριο «του ωραίου», προώθησε, από την πανεπιστημιακή έδρα και μέσα από την εποπτική διδασκαλία, τη θεωρία και τη μέθοδο για τη συνολική μελέτη του υλικού προβιομηχανικού πολιτισμού. Αναλυτικότερα, πρότεινε τον τρόπο μιας εθνογραφικής καταγραφής βασισμένης στα κριτήρια της χρηστικότητας και της λειτουργικότητας των αντικειμένων της καθημερινής κυρίως χρήσης, επιχειρώντας στη συνέχεια τη μελέτη, «δι' αυτών», της καθημερινής ζωής στην παραδοσιακή κοινωνία. Στη συνέχεια του άρθρου παρουσιάζεται ο τρόπος της τεκμηρίωσης που εφάρμοσε ο Δημήτριος Λουκάτος και ακολούθησαν και εμπλούτισαν οι διάδοχοί του. Επιπλέον αναφέρονται οι περαιτέρω κατηγοριοποιήσεις του Μουσείου που βασίζονται στο διάγραμμα κατάταξης του André Leroi-Gourhan. Τέλος, δίνεται συνοπτικά το ιστορικό της απόκτησης,

της καταγραφής και της μελέτης μιας μεγάλης ομάδας αντικειμένων που σχετίζονται με την καθημερινή ζωή ενός μεσοαστικού σπιτιού των Ιωαννίνων του πρώτου μισού του 20ού αιώνα. Πρόκειται για 1500 περίπου αντικείμενα που προέρχονται από το Μέτσοβο και από τα Γιάννενα και αποτελούν μια έμμεση «δωρεά» του Μετσοβίτη δασκάλου Ιωάννου Τσανάκα. Τα αντικείμενα αυτά (μετσοβίτικα υφαντά, ενδυμασίες, έπιπλα, οικοσκευή κ.ά.) όχι μόνο εμπλούτισαν ποσοτικά και θεματικά τη λαογραφική συλλογή, αλλά και αποτέλεσαν τη βάση για την εφαρμογή των νεότερων θεωρητικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων του μόνυσειακού λαογραφικού υλικού. Ως παράδειγμα αναφέρεται ότι η συγγραφέας του άρθρου προώθησε τη μέθοδο της πολιτισμικής βιογραφίας, προτείνοντας την ανίχνευση «του σιωπηλού βιογραφικού λόγου» των συγκεκριμένων μουσειακών αντικειμένων.

Το σύγχρονο λαογραφικό μουσείο είναι ή θα έπρεπε να είναι ο κατεξοχήν τόπος όπου παρέχεται η γνώση για την καθημερινή ζωή και τον πολιτισμό των αγροτικών και λαϊκών στρωμάτων του προβιομηχανικού κόσμου, των επιμέρους τοπικών κοινωνιών, εθνοτήτων κ.λπ. Αναλυτικότερα, διά των αντικειμένων καθημερινής χρήσης παρέχεται ο άμεσος τρόπος για να αναπτύξει ο επισκέπτης μια κριτική στάση για τον τρόπο που εκφράζονταν και γίνονταν αντιληπτές οι καθημερινές στο σύνολό τους σχέσεις του ατόμου, της κοινωνικής ομάδας, της τοπικής κοινωνίας κ.ά. με τη συγκεκριμένη, ιστορικά προσδιορισμένη κοινωνία και με το περιβάλλον.

Την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της παραπάνω λογικής για το ρόλο του λαογραφικού μουσείου θα ανέμενε κανείς να τη συναντήσει στα πανεπιστημιακά, καταρχήν, λαογραφικά ή εθνογραφικά μουσεία που, εκ των πραγμάτων, αποτελούν το προνομιακό πεδίο της συνάντησης της έρευνας και της άμεσης εφαρμογής της.

Στην Ελλάδα ωστόσο η ίδια η ιστορία του θεσμού

του πανεπιστημιακού λαογραφικού μουσείου ή συλλογής καταγράφει περιορισμένα τα παραδείγματα, όπου αυτό έχει αναδειχθεί σε χώρο παροχής της πολιτισμικής, στο σύνολό της, γνώσης για το αντικείμενο που υπηρετεί και έχει πετύχει την επικοινωνία με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Ένα παράδειγμα μουσειακής θεωρίας και πράξης που επιδιώκει την ιστορική αποτύπωση της πολύμορφης πολιτισμικής παράδοσης και συμπεριφοράς του ίδιου του παραδοσιακού κόσμου δίνει από την ίδρυσή του, το Λαογραφικό Μουσείο του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Αυτό θα επιχειρήσω στη συνέχεια να παρουσιάσω, ελπίζοντας ταυτόχρονα ότι η υλοποίηση μιας δρομολογούμενης ήδη μουσειακής πολιτικής εκ μέρους του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων¹ σε συνάρτηση με την υποστήριξη της πολιτείας, θα συμβάλλει στην ανάπτυξη του σε σύγχρονη και αυτόνομη ακαδημαϊκή μονάδα εκπαίδευσης και έρευνας και σε νέο πόλο πολιτιστικής δράσης με σημαντικό αντίκτυπο στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Οι προοπτικές αυτές συμβαδίζουν άλλωστε με τη γενικότερη μουσειακή πανεπιστημιακή θεωρία και πρακτική του 21ου αιώνα. Σημειώνεται καταρχήν ότι ο θεσμός των πανεπιστημιακών γενικότερα μουσείων ήταν παλαιότερα συνδεδεμένος με τους εκπαιδευτικούς και ερευνητικούς σκοπούς της ακαδημαϊκής μονάδας όπου ανήκε (Warhurst 1986: 137-140, Stanbury 2000: 4-9, Willumson 2000: 15-18). Τελευταία ωστόσο αναδεικνύεται σε θεσμό που επιχειρεί να αναλάβει ένα διευρυμένο ακαδημαϊκό και πολιτιστικό ρόλο. Ήδη έχει προκύψει αρκετή θεωρητική και πρακτική εμπειρία² από συγκεκριμένα πανεπιστημιακά μουσεία άλλων χωρών που αποτελούν πλέον τους πόλους μιας ευρύτερης εκπαιδευτικής και πολιτιστικής δράσης.

Πρωθώντας μια αντίστοιχη προοπτική τα πανεπιστήμια της Ελλάδας επιχειρούν να επαναπροσδιορίσουν τους στόχους και τις δράσεις τους σε σχέση με τα επιμέρους μουσεία τους και να διευκολύνουν την ανάπτυξη τους σε σύγχρονες πλέον μονάδες εκπαίδευσης και έρευνας και να ενισχύσουν την ευρύτερη κοινωνική τους αποστολή. Αναφέρομαι ενδεικτικά στο Πανεπιστήμιο Πατρών που έχει θέσει τις βάσεις για μια τέτοια προοπτική, δίνοντας έμφαση στο Μουσείο Επιστημών και Τεχνολογίας (Theologi-Gouti 2000: 25-27), και κυρίως στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (Κιττάς – Πίτσιος 1998-99: 71-77, Δερμιτζάκης 1998-99: 69-70), το οποίο ανάγει την μουσειακή του ιστορία από τον 19ο αιώνα. Τα Μουσεία Ορυκτολογίας και Πετρολογίας, το Μουσείο Ζωολογίας, το Μουσείο Παλαιοντολογίας και Γεωλογίας, το Μουσείο Βοτανικής, το Μουσείο Ανθρωπολογίας,³ το Μουσείο Εγκληματολογίας και ο Βοτανικός Κήπος, νομοθετημένα από τον Ν. 5343/32, όπως και άλλα επίσης, λειτούργησαν καταρχήν υπό την εποπτεία και ευθύνη των ομόλογων με αυτά εκπαιδευτικών και ερευνητικών πανεπιστημιακών μονάδων, αντικα-

τοπρίζοντας αναπόφευκτα τις θεωρητικές και μεθοδολογικές τους επιλογές και αναζητήσεις. Αν και δεν είμαι σε θέση να παρουσιάσω την ιστορία των προαναφερόμενων πανεπιστημιακών μουσείων ούτε να αξιολογήσω τη δυναμική και την ικανότητα προσαρμογής τους στο συνεχώς μεταβαλλόμενο επίπεδο των επιστημονικών γνώσεων, της θεωρίας και της πράξης, και στο νέο ρόλο που καλούνται αυτά να αναλάβουν στα πλαίσια μιας ευρύτερης, ευρωπαϊκής ή παγκόσμιας κοινωνίας, δεν μπορώ να μην επισημάνω ότι το Πανεπιστήμιο Αθηνών έχει ήδη ασπασθεί τη νεότερη αντίληψη και πρακτική για τον πολύπλευρο ρόλο των πανεπιστημιακών μουσείων. Καθίσταται ενδεικτικό ότι αυτό έχει προχωρήσει στον επαναπροσδιορισμό των στόχων και των δράσεων των μουσείων του, φιλοδοξώντας, μεταξύ των άλλων, να ασκήσει μια ορθολογική πανεπιστημιακή μουσειακή πολιτική. Προς αυτήν την κατεύθυνση έχουν ξεκινήσει από το 1995 οι διαδικασίες ανάπτυξης ενός νέου θεσμικού πλαισίου και κανονισμού οργάνωσης και λειτουργίας τους, και ήδη αυτός εφαρμόζεται από το 1998. Σύμφωνα με το νέο κανονισμό ο σκοπός των μουσείων του Πανεπιστημίου Αθηνών είναι: α) η υποστήριξη του εκπαιδευτικού έργου του Πανεπιστημίου σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο, β) η υποστήριξη της επιστημονικής έρευνας και γ) η μετάδοση της ακαδημαϊκά καλλιεργούμενης γνώσης στην πανεπιστημιακή κοινότητα αλλά και γενικότερα στη ευρύτερη κοινωνία, στην υπηρεσία της οποίας τίθεται (Δερμιτζάκης 1998-99: 69-70).

Σπεύδω ωστόσο να σημειώσω ότι αυτή η νέα αντίληψη και μουσειακή πρακτική δεν έχει προσδιορίσει την ακαδημαϊκή μονάδα που έχει υπό την εποπτεία της τη Λαογραφική Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η αδυναμία προσαρμογής της προαναφερόμενης μουσειακής συλλογής στις νέες απαιτήσεις οφείλεται σαφώς στις ενδογενείς αδυναμίες της ίδιας της επιστήμης της λαογραφίας που φαίνεται να αδυνατεί, προς το παρόν, να προωθήσει τους όρους μιας πανεπιστημιακής λαογραφικής – ή εθνογραφικής καλύτερα – θεωρίας για τα μουσεία, ικανής να επιτελέσει το διευρυμένο εκπαιδευτικό της ρόλο και να μετατρέψει ευρύτερα το λαογραφικό μουσείο σε τόπο εκπαίδευσης, έρευνας, πολιτισμικής επικοινωνίας και δράσης για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Σημειώνεται ωστόσο ότι η γενικότερη αδυναμία ουσιαστικής κρατικής υποστήριξης των όποιων προσπαθειών για μια αναπτυξιακή πολιτική των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών έχει ως αποτέλεσμα την περιορισμένη αριθμητική παρουσία και το χαμηλό βαθμό λειτουργίας τους.

Πριν εξεταστεί η θεωρία και η πρακτική των πανεπιστημιακών λαογραφικών μουσείων και συλλογών, θεωρώ σκόπιμο να αναφέρω ότι οι όροι «λαογραφικό / εθνογραφικό» εμφανίζονται στο άρθρο μου συχνά ως συνώνυμοι ή και ταυτόσημοι και το εγ-

χειρίσμα μιας ερμηνευτικής διασάφησης των εννοιών και των περιεχομένων τους προϋποθέτει τη μελέτη της πολύπλοκης, όπως φανερώνεται, ιστορικής διαδρομής τους που αντανακλά άλλωστε την ίδια την ιστορία της λαογραφίας, της εθνογραφίας, της εθνολογίας (και της ανθρωπολογίας) και των σχέσεων μεταξύ τους.

Η μελέτη της ιστορικής διαδρομής της επιστήμης της λαογραφίας δείχνει ότι η κυρίαρχη θεωρητική και μεθοδολογική της προσέγγιση την εμπόδιζε, για αρκετό καιρό, να αντιμετωπίσει το «λαό» της με τους απαραίτητους κοινωνιολογικούς και ιστορικούς προσδιορισμούς (Κυριακίδου-Νέστορος 1978). Η σύγκλιση στη συνέχεια των επιστημών της ιστορίας, ανθρωπολογίας και λαογραφίας προώθησε αφενός τη διεπιστημονική προσέγγιση της λαϊκής κουλτούρας και αφετέρου ώθησε στην αναζήτηση, εκ μέρους της λαογραφίας, της ιστορικότητας του λαϊκού πολιτισμικού φαινομένου και επομένως στη μελέτη των επιμέρους πολιτισμικών υποσυνόλων και ταυτοτήτων του παρελθόντος αλλά και του παρόντος. Η μελέτη όμως και η κατανόηση του άλλου (Watteyne 1994: 197-202) ή του επιμέρους «πολιτισμικού εαυτού» στα πλαίσια του έθνους, και σήμερα πια στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης, προϋποθέτει την εφαρμογή μιας περισσότερο συστηματικής, συγκριτικής και ευρύτερα ανθρωπολογικής οπτικής. Στο βαθμό που αυτή η οπτική εξωτερικεύεται στη λαογραφική μουσειακή θεωρία και πρακτική και διαμορφώνει τους όρους για την πολιτισμική γνώση μέσω των αντικειμένων της καθημερινής χρήσης του «άλλου» τελικά (Σκουτέρη-Διδασκάλου 1994: 65), νομιμοποιείται η παράλληλη χρήση των μουσειολογικών όρων «λαογραφικό» ή «εθνογραφικό» μουσείο.⁴

Στη συνέχεια, η συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας των πανεπιστημιακών λαογραφικών μουσείων και συλλογών στην Ελλάδα στοχεύει στο να δείξει ότι αυτή συμβαδίζει με την πορεία και τις θεωρητικές και μεθοδολογικές επιλογές της επιστήμης της ακαδημαϊκής λαογραφίας στην Ελλάδα.

Στο Πανεπιστήμιο Αθηνών η πρώτη προσπάθεια «συλλογής αντικειμένων του βίου και της τέχνης του λαού» που ανήκει στο Σπουδαστήριο Λαογραφίας,⁵ άρχισε μόλις το 1964 με την ευθύνη του καθηγητή της Λαογραφίας Γεώργιο Σπυριδάκη. Το γεγονός ότι η συλλογή ιδρύθηκε πενήντα πέντε χρόνια μετά την ίδρυση της έδρας της Λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών φανερώνει το περιορισμένο ενδιαφέρον της ομώνυμης ακαδημαϊκής μονάδας για τη μελέτη του υλικού παραδοσιακού πολιτισμού και ως εκ τούτου την αδυναμία ανάπτυξης των κατάλληλων εργαλείων μελέτης του. Το αυξημένο αντίθετα ενδιαφέρον προς «τα μνημεία του λόγου» ή τα «ζώντα πνευματικά μνημεία», προς τα αντικείμενα δηλαδή που θεωρήθηκαν ότι τεκμηριώναν καλύτερα την έννοια της διαχρονικότητας και της συνέχειας, δείχνει τις επιρροές

που άσκησε η κυρίαρχη ιδεολογία του εθνοκεντρισμού πάνω στη θεωρητική και μεθοδολογική οπτική της ακαδημαϊκής λαογραφίας. Η στάση αυτή περιόριζε τα περιθώρια για τη συνολική μελέτη του υλικού πολιτισμού και της καθημερινής ζωής και ακόμα λιγότερο για τη συγκέντρωση, τη διάσωση και τη μελέτη των ασήμαντων αντικειμένων της καθημερινής χρήσης. Το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε στη συνέχεια και προς τη μελέτη του υλικού πολιτισμού και μεταξύ των άλλων οδήγησε στην ίδρυση της μουσειακής συλλογής (Σπυριδάκης 1974) και του Λαογραφικού Αρχείου που περιλαμβάνει φοιτητικές κυρίως εργασίες με πρωτογενές λαογραφικό υλικό (Μηλίγκου-Μαρκαντώνη 1987: 539-550). Στη μουσειακή συλλογή το κυρίαρχο κριτήριο για τη συλλογή και την ταξινόμηση των αντικειμένων ήταν το κριτήριο της αισθητικής. Το τελευταίο πρυτάνευε άλλωστε και στα εξωπανεπιστημιακά μουσεία λαϊκής τέχνης⁷ που ακολουθούσαν ή διαμόρφωναν τη θεωρητική τάση της ανάδειξης ενός νεοελληνικού ύφους, εξίσου δημιουργικού και υψηλά αισθητικού με το αρχαιοελληνικό, ικανού επομένως να στηρίξει την εικόνα της νεοελληνικότητας. Η θεώρηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να μην αποτελεί το μουσειακό υλικό ιστορικό τεκμήριο για το πολιτισμικό παρελθόν στο σύνολό του. Η λαογραφική συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών οργανώθηκε και λειτούργησε στο πλαίσιο της παραπάνω θεωρητικής και μεθοδολογικής προσέγγισης και αποτύπωσε τους ερευνητικούς και διδακτικούς στόχους και προσανατολισμούς της ομώνυμης ακαδημαϊκής μονάδας. Οι κατά καιρούς απόπειρες ενίσχυσης της συλλογής και ανάπτυξης της ως διδακτικού μέσου είχαν θετικά αποτελέσματα ως προς το ενδιαφέρον για τη μελέτη του υλικού λαϊκού πολιτισμού, αλλά δεν οδήγησαν στην ανάπτυξη μιας ανανεωμένης θεωρίας και πράξης για την προσέγγιση του λαϊκού υλικού πολιτισμού, ούτε στην ανάπτυξη μιας θεσμοθετημένης ακαδημαϊκής μονάδας (ενός λαογραφικού ή εθνογραφικού μουσείου με ίδιους οικονομικούς πόρους, εξειδικευμένο προσωπικό κ.λπ.), ικανής να ανταποκριθεί στο νέο εκπαιδευτικό, ερευνητικό και επικοινωνιακό ρόλο των πανεπιστημιακών μουσείων.

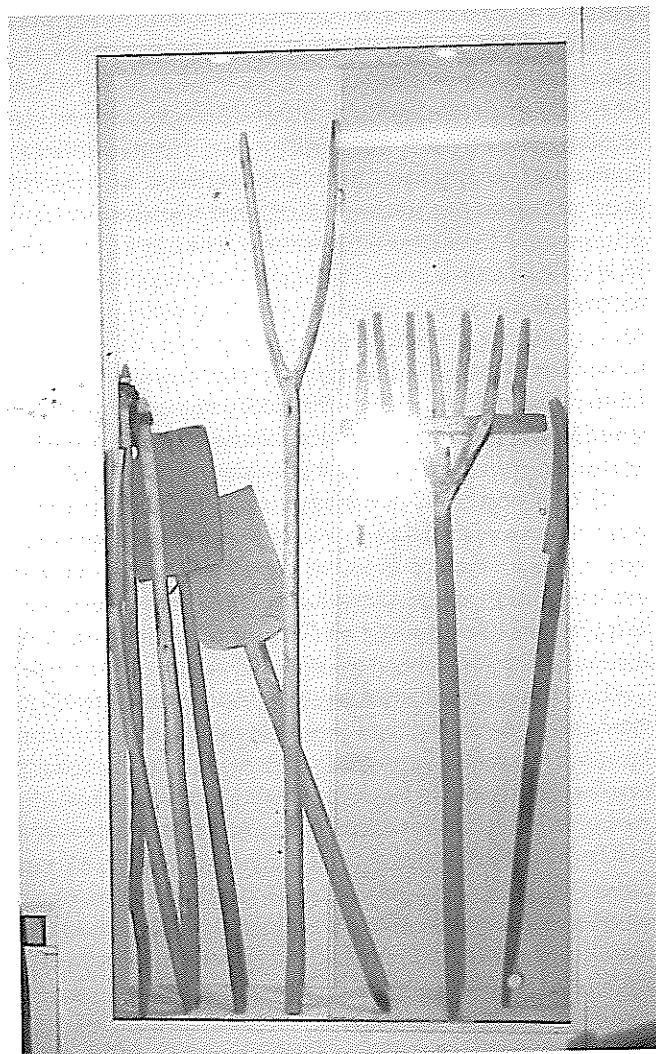
Η άμεση προσγραφή του υλικού πολιτισμού στο αντικείμενο μελέτης της λαογραφίας έγινε, στην ουσία, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης από τον καθηγητή της έδρας της Λαογραφίας Στίλπωνα Κυριακίδη⁸ που έθεσε το 1927 τις βάσεις για την οργάνωση και τη λειτουργία της μουσειακής συλλογής του Λαογραφικού Σπουδαστηρίου του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Η συλλογή στηρίχθηκε στην προσφορά αντικειμένων από τους φοιτητές και στις δωρεές, και λειτούργησε από την αρχή ως ένα μέσο άσκησης και διδασκαλίας των φοιτητών. Αν και ο Στ. Κυριακίδης (1926) επεσήμανε την ανάγκη της συστηματικής τεχνολογικής προσέγγισης και τόνισε

τη σημασία της οργάνωσης «άρτιων» μουσείων του υλικού πολιτισμού, δεν μετέτρεψε το θεωρητικό λόγο «περί των λαϊκών έργων τέχνης και τεχνικής» σε πράξη με πεδίο εφαρμογής το πανεπιστημιακό μουσείο-συλλογή της έδρας του. Τις περιορισμένες προοπτικές μελέτης του υλικού πολιτισμού που άνοιξε ο εξωπανεπιστημιακός κόσμος (π.χ. η Αγγελική Χατζημιχάλη, ο Δημήτριος Λουκόπουλος) τις χαιρέτισε βέβαια με ενθουσιασμό ο Στ. Κυριακίδης, αλλά η αδυναμία ανάπτυξης ενός στέρεου θεωρητικού και μεθοδολογικού μοντέλου που θα κατεύθυνε την έρευνα προς μια συνολική μελέτη του λαϊκού και ειδικότερα υλικού πολιτισμού, τον οδήγησε τελικά στην αποδοχή της σμίκρυνσης του αντικειμένου του υλικού πολιτισμού στα όρια της λαϊκής τέχνης και αισθητικής. Η θεσμική στη συνέχεια αναγνώριση της λαογραφικής συλλογής ως «Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου» επέτρεψε τον εμπλουτισμό του με νέα αντικείμενα⁹ από περιοχές του βορειοελλαδικού χώρου, διευκόλυνε την καταγραφή και την ταξινόμηση των αντικειμένων, αλλά δεν οδήγησε στην ολοκληρωμένη ανάπτυξή του ως εκπαιδευτικής και ερευνητικής μονάδας, ακόμα και όταν η θεωρία και η πράξη του επιστημονικού τομέα της λαογραφίας στη Θεσσαλονίκη άλλαξε κατεύθυνση με την Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος.

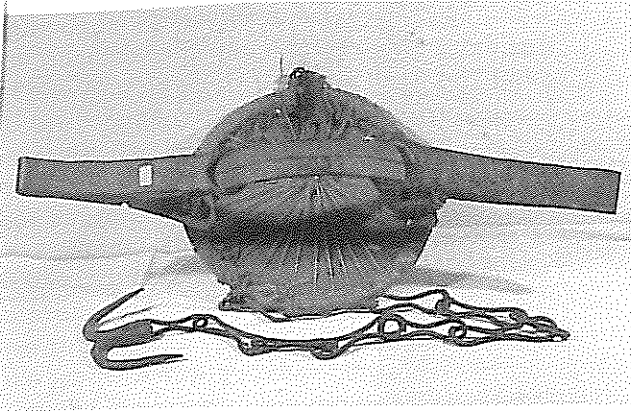
Καθίσταται ενδεικτικό ότι η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, που έθεσε με την ίδια της τη διατριβή (Κυριακίδου-Νέστορος 1965) και με τη διδασκαλία της τις βάσεις για τη συνολική μελέτη του υλικού πολιτισμού μιας ιστορικά προσδιορισμένης κοινωνίας (καλλιεργώντας τη μελέτη της τεχνολογίας και προωθώντας τη θεώρηση των λαογραφικών στο σύνολό τους φαινομένων, σύμφωνα με την ανθρωπολογική οπτική και σύμφωνα με τους αυστηρούς όρους μιας εθνογραφικής μεθόδου),¹⁰ δεν αξιολογεί και δεν σχολιάζει στο βιβλίο της *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, το θεσμό του λαογραφικού μουσείου ως ακαδημαϊκής ή όχι μονάδας, αν και αυτός αποτυπώνει άμεσα τους θεωρητικούς και μεθοδολογικούς προσανατολισμούς των επιστημονικών χώρων που παρουσιάζει. Θεωρώ ότι το θέμα συναρτάται με τη γενικότερη απαξίωση του θεσμού του λαογραφικού μουσείου, την απουσία μιας ευρύτερης μουσειακής πολιτικής εκείνη την περίοδο, την έλλειψη πόρων κ.λπ.

Η ουσιαστική στροφή στην πανεπιστημιακή μουσειακή θεωρία και πρακτική συμβαίνει στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Η τυπική αναγνώριση του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου έγινε με το προεδρικό διάταγμα αρ. 89, α. φ. 30/3.12.1977, όμως οι βάσεις για την ουσιαστική και θεσμική ανάπτυξή του και κυρίως οι βάσεις για την προσέγγιση των αντικειμένων ως τεκμηρίων του υλικού πολιτισμού μιας ιστορικά προσδιορισμένης κοινωνίας (της προβιομηχανικής στην προκειμένη περίπτωση κοινωνίας) εί-

χαν τεθεί από τον καθηγητή της έδρας της Λαογραφίας Δημήτριο Λουκάτο, όταν εκείνος το 1964 άρχισε τη συγκρότησή του. Ο Λουκάτος απέρριψε την αισθητική θεώρηση του υλικού πολιτισμού και τη θεώρηση του μουσείου ως χώρου συγκέντρωσης και έκθεσης επιλεγμένων προϊόντων της ανθρώπινης δραστηριότητας και αντικατέστησε τα αισθητικά κριτήρια για τη συλλογή και την έκθεση των αντικειμένων με τα κριτήρια της χρηστικότητας¹¹ και της λειτουργικότητας των αντικειμένων στην παραδοσιακή κοινωνία (Λουκάτος 1966). Παράλληλα πρότεινε τη συλλογή¹² και καταγραφή των απλών, των χρηστικών αντικειμένων (γεωργικών, κτηνοτροφικών, χρηστικών κ.ά.), διδάσκοντας τον τρόπο προσέγγισής τους ως αξιόλογων εθνογραφικών τεκμηρίων, ικανών να συμβάλλουν στη μελέτη του προ-βιομηχανικού, παραδοσιακού τρόπου παραγωγής, τρόπου ζωής και

1. Γεωργικά εργαλεία, Ήπειρος. Λαογραφικό Μουσείο Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
Agricultural tools, Epirus. University of Ioannina Folklore Museum.

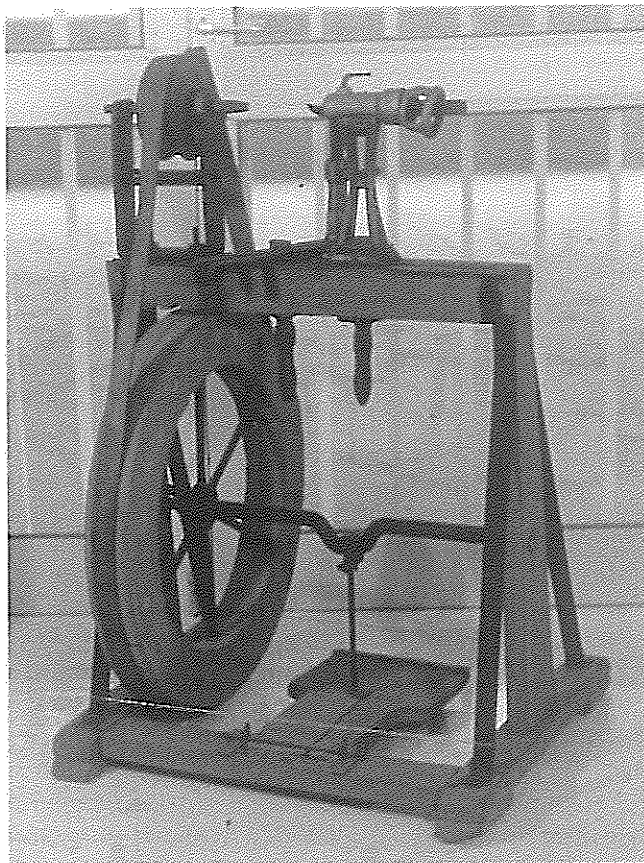

2. Δόκανο (λυκοπαγίδα), Ήπειρος. Λαογραφικό Μουσείο Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
Wolf-trap (dokano), Epirus. University of Ioannina Folklore Museum.

πολιτισμού (εικ. 1, 2). Το παραπάνω αποτελούσε τολμηρό, όπως χαρακτηρίστηκε, εγχείρημα¹³ για τα μουσειολογικά δεδομένα της χώρας και πράγματι ήταν, αν αναλογιστεί κανείς ότι η ίδια η πορεία της ιστορικής διαμόρφωσης της έννοιας και του περιεχομένου του λαογραφικού μουσείου στην Ελλάδα τεκμηριώνει, όπως ήδη επισημάνθηκε, ότι αυτό ως θεσμός εξυπηρετούσε περισσότερο ιδεολογίες και αξίες του παρόντος, παρά τη μελέτη της ίδιας της πολιτισμικής πραγματικότητας (Karlan 1994, Γκαζή 1999: 45-53).¹⁴

Αξιολογώντας την προσφορά του Δημήτριου Λουκάτου στη μουσειακή θεωρία και πρακτική την βρίσκουμε πολύτιμη, γιατί έθεσε τις βάσεις για την εθνογραφική έρευνα του υλικού πολιτισμού και εφάρμοσε ορθότερους τρόπους εθνογραφικής καταγραφής του υλικού πολιτισμού της προβιομηχανικής κοινωνίας (Λουκάτος 1968).

Τη χαραγμένη από τον ίδιο πορεία ακολούθησαν και προώθησαν οι διάδοχοί του στην έδρα της Λαογραφίας και οι μόνιμοι και οι πρόσκαιροι επιμελητές του.¹⁵ Ο Μ.Γ. Μερακλής, καθηγητής της λαογραφίας (1976-1989), πρότεινε στο βιβλίο του *Λαϊκή τέχνη* (Μερακλής 1992) μια κοινωνικο-αισθητική θεώρηση του υλικού πολιτισμού και ως εκ τούτου μια αντίστοιχη πρόταση για το λαογραφικό μουσείο, που έβρισκε έμμεσα την εφαρμογή της και στο χώρο του Λαογραφικού Μουσείου του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Διερευνώντας ο ίδιος την τύχη του χειροτεχνικού έργου στα μουσεία και αμφισβητώντας την ιστορική μαρτυρία ενός αντικειμένου που συλλέγεται και εκτίθεται με βάση το κριτήριο της αισθητικής και καλλιτεχνικής του αξίας, επισήμανε την ανάγκη ανάπτυξης ενός συστηματικού λαογραφικού μουσείου όπου θα γίνεται «η προβολή ολόκληρου του λαϊκού πολιτισμού χωρίς την επιλογή «του ωραίου» (Μερακλής 1992: 14-17, Buttitta 1976).¹⁶ Αν και ο εκθεσιακός

3. Χειροκίνητος τροχός από το εργαστήριο μεταλλοτεχνίας του Ανδρέα Χατζή στα Γιάννενα. Λαογραφικό Μουσείο Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
Hand-operated wheel from the metalworking workshop of Andreas Chatzis in Ioannina. University of Ioannina Folklore Museum.

χώρος, η υλικοτεχνική υποδομή,¹⁷ η απουσία προσωπικού κ.λπ. ουδέποτε επέτρεψαν την ορθή οργάνωση του μουσείου και την ολοκληρωμένη λειτουργία του ως χώρου εκπαίδευσης και έρευνας, όπως προβλέπει και το προεδρικό διάταγμα της ίδρυσής του,¹⁸ δεν έλειψε το ενδιαφέρον για τον εμπλουτισμό του¹⁹ με τα ίδια κριτήρια και τους προσανατολισμούς που η παράδοση και η ιστορία αυτού του μουσείου είχε διαμορφώσει (εικ. 3, 4). Αναλυτικότερα, η θεματική ταξινόμηση που εφαρμόστηκε και ισχύει ως σήμερα γίνεται με βάση τη χρήση των αντικειμένων και την ένταξή τους πάνω σε τρεις βασικές κατηγορίες (Ντάτση-Δάλλα 1981). Η πρώτη αναφέρεται στην πρόσκτηση και παραγωγή των αγαθών, η δεύτερη στην επεξεργασία και μεταποίηση των πρώτων υλών και η τρίτη στα ίδια τα καταναλωτικά αγαθά και στους τρόπους κατανάλωσης. Μια περαιτέρω υποκατηγοριοποίηση ακολουθεί, σε γενικές γραμμές, το διάγραμμα κατάταξης που εφαρμόζεται στο βιβλίο του André Leroi-Gourhan (1973).

Κατά την τελευταία δεκαετία οι νεότερες θεωρη-

τικές και μεθοδολογικές κατευθύνσεις της επιστήμης της λαογραφίας εκφράστηκαν ποικιλότροπα στο επιστημονικό και διδακτικό έργο των μελών του τομέα λαογραφίας και αυτές αντανακλώνται στον τρόπο που προσεγγίζουν το ομώνυμο μουσείο και στις συλλογικές ή ατομικές επιδιώξεις και πρακτικές τους για την ανάδειξη του νέου πολυλειτουργικού του χαρακτήρα.

Το πλαίσιο πάντως της δικής μου θεώρησης και πρακτικής (διδακτικής) έκφρασής της στο μουσείο προσδιορίστηκε καταρχήν: α) από την ανάγκη ενίσχυσης της μελέτης για την ανάχνυση της ιστορικότητας του προβιομηχανικού υλικού πολιτισμού και πολιτισμικού συστήματος ως συνόλου, β) από την ανάγκη προώθησης μιας περισσότερο «ανθρωπολογικής» – πολιτισμικής καλύτερα – θεώρησης του προαναφερόμενου υλικού πολιτισμού (Pearce 1985, Stocking 1985) και γ) από την ανάγκη αντιμετώπισης του λαογραφικού μουσείου ως τόπου, όπου εναποτίθεται ένα μέρος της συλλογικής και κοινωνικής μνήμης, και ως εκ τούτου ως τόπου που αναπόφευκτα εμπλέκεται στη διαδικασία συγκρότησης της πολιτισμικής ταυτότητας του παρόντος (Κυριακίδου-Νέστορος 1993: 143-49, Σκουτέρη-Διδασκάλου 1994: 67-69).

Ενδεικτικό δείγμα εφαρμογής των παραπάνω θεωρητικών προσεγγίσεων για τον «εναποθετημένο»

4. Ηπειρώτικες φορεσιές. Λαογραφικό Μουσείο Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
Epirot costumes. University of Ioannina Folklore Museum.

στο μουσείο υλικό πολιτισμό της προβιομηχανικής κοινωνίας αποτελεί η εργασία που πραγματοποιήθηκε υπό την εποπτεία μου στο Μουσείο από ομάδα φοιτητών μου, στα πλαίσια της άσκησής τους για τα μαθήματα «Το λαογραφικό-εθνογραφικό μουσείο: θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις» και «Η υλική ζωή και κουλτούρα στην παραδοσιακή κοινωνία» και αποτέλεσε τέλος ανακοίνωση σε συνέδριο (Μπάδα – Αναστασόπουλος – Παπανικολάου 2002). Θεωρώ σκόπιμο να αναφερθώ ξεχωριστά σ' αυτή τη διδακτική και ερευνητική εμπειρία που φανερώνει έναν από τους τρόπους εκπαίδευσης και έρευνας στο συγκεκριμένο πανεπιστημιακό μουσείο. Η σχέση καταρχήν των φοιτητών με τη ζωή και τα αγαθά της οικογένειας Ιωάννου Τσανάκα προέκυψε, όταν στο Λαογραφικό Μουσείο κατατέθηκε ένας σημαντικός αριθμός (1500 περίπου) οικιακών αντικειμένων και ατομικού ρουχισμού της οικογένειας Τσανάκα (εικ. 5, 6, 7). Ο Μετσοβίτης δωρητής Ιωάννης Τσανάκας άφησε ως κληροδότημα, με βάση την από το 1981 διαθήκη του, το μεγαλύτερο μέρος της κινητής και ακίνητης περιουσίας της οικογένειας της δικής του και της θείας του Χαρίκλειας Μπαρόσιου-Τσαρτζή στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, προκειμένου τα εισοδήματα της κινητής και ακίνητης περιουσίας, οι καταθέσεις και οι τόκοι «να διατίθενται υπό του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δι' έξοδα σπουδών ή μεταπτυχιακών σπουδών ήτοι διά υποτροφίας απόρων φοιτητών κατά προτίμησιν πρώτον καταγομένων και διαμενόντων εν Μετσόβω και περιφέρειαν Μετσόβου και δεύτερον των καταγομένων και διαμενόντων εις τον νομόν Ιωαννίνων». Το μεγαλύτερο μέρος της κινητής περιουσίας του ήταν ένας ολόκληρος οικιακός εξοπλισμός που παρέπεμπε σε ένα καλά οργανωμένο μεσοαστικό νοικοκυριό των Ιωαννίνων του μεσοπολέμου μέχρι τη δεκαετία του 1960 και ένας σημαντικός αριθμός αντικειμένων που κουβαλούσε τη μνήμη και την πολιτισμική ταυτότητα του ορεινού κόσμου του Μετσόβου (παραδοσιακές γυναικείες ενδυμασίες, μετσοβίτικα υφαντά, προικιά είδη, οικογενειακά κειμήλια, οικογενειακές φωτογραφίες και άλλα). Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτά τα αντικείμενα –τεκμήρια ενός πολιτισμού του παρελθόντος και τόποι συλλογικής και οικογενειακής μνήμης– ο δωρητής δάσκαλος Ιωάννης Τσανάκας τα χαρακτήρισε στη διαθήκη του απλώς κινητή προς εκποίηση περιουσία. Με την φροντίδα ωστόσο του Πανεπιστημίου τα περισσότερα από αυτά παραχωρήθηκαν στο πανεπιστημιακό λαογραφικό μουσείο. Μετά την επίπονη διαδικασία του καθαρισμού τους και την υποτυπώδη συντήρησή τους, άρχισε η καταγραφή, η φωτογράφιση, η θεματική ταξινόμηση με βάση τους άξονες που είχε το Μουσείο. Η καταγραφή περιελάμβανε καταρχήν τόσο πληροφόρηση, όσο μπορούσε να παρέχει η υλική υπόσταση του ίδιου του αντικειμένου (το υλικό, το μέγεθος, η τεχνική, η χρησι-

5-6. Έπιπλα από το σπίτι του δωρητή Ι. Τσανάκα, Γιάννενα. Λαογραφικό Μουσείο Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Furniture from the house of the donor I. Tsanakas, Ioannina. University of Ioannina Folklore Museum.

κότητα, τυχόν χρονολογία κ.λπ). Η γνώση ωστόσο της ταυτότητας των αντικειμένων και του κατόχου τους μας παρέιχε πρόσθετη τεκμηρίωση για την κοινωνική και πολιτισμική υπόσταση των αγαθών και μας επέτρεπε να προσεγγίζουμε αυτά, τα παραμερισμένα, όπως φανέρωνε η κατάσταση τους και το αδιάφορο προσπέρασμά τους στους όρους της διαθήκης από την οικογενειακή μνήμη αντικείμενα, ως μέρος του επικοινωνιακού και συμβολικού συστήματος μιας συγκεκριμένης κοινωνίας. Αξιοποιώντας γενικότερα τη δική τους άφωνη μαρτυρία, την τοπική συλλογική μνήμη και αυτή των επίσημων για μας πηγών (δικαιοπρακτικά έγγραφα κ.λπ.), φτάσαμε στο

Μέτσοβο και από εκεί στο σπίτι του δωρητή στα Γιάννενα, στην οδό Σούτσου 23, και αρχίσαμε να ξεδιπλώνουμε τη βιογραφία καταρχήν των ίδιων των αντικειμένων (Korytoff 1986: 64-68). Η εξοικείωση με διαφορετικές πολιτισμικές θεωρήσεις της υλικής κουλτούρας (Douglas – Isherwood 1978, Appadurai 1986: 15-17, Olsen 1990, Μπάδα 1995: 181-199) μας επέτρεπε, κατά τη διάρκεια της καταγραφής και ταξινόμησής τους, να ανιχνεύουμε το σιωπηλό βιογραφικό τους λόγο, να φτάνουμε, μέσα από αυτόν, στο ιστορικό πρόσωπο του κατόχου τους και να κατανοούμε τις κοινωνικές-πολιτισμικές δομές και διαδικασίες που καθόρισαν την ιστορική διαδρομή των από-

7. Μετσοβίτικος ρουχισμός από το σπίτι του δωρητή Ι. Τσανάκα. Λαογραφικό Μουσείο Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. *Metsovian clothing from the house of the donor I. Tsanakas. University of Ioannina Folklore Museum.*

8-9. Από το φωτογραφικό υλικό της οικογένειας του δωρητή Ι. Τσανάκα. Αρχείο Λαογραφικού Μουσείου Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. *Selection of photographs belonging to the donor I. Tsanakas. University of Ioannina Folklore Museum Archive.*

των και των συνόλων στη συγκεκριμένη κοινωνία. Η ανάλυση της ίδιας πράξης της δωρεάς και η ανάλυση του υλικού βιογραφικού λόγου (εικ. 8, 9) μας οδήγησε στη συνέχεια στην κατανόηση της πρακτικής της δωρεάς. Η τελευταία αντιμετωπίστηκε και ερμηνεύτηκε ως μια πολιτισμική αντιφώνηση (αντίσταση) των ανθρώπων του ορεινού κόσμου που βίωσαν με το δικό τους τρόπο τη διαδικασία της ένταξής τους στην ευρύτερη κοινωνία. Τα αντικείμενα που έφτασαν στο μουσείο μαρτυρούσαν π.χ. τη δική τους παρέκκλιση από την κανονική τους κοινωνική πορεία (ήταν προορισμένα για προικιά και προίκες) και έκαναν λόγο για την «παρέκκλιση» των ίδιων των κατόχων τους (της οικογένειας Τσανάκα). Οι τελευταίοι, όντας δέσμοι των παραδοσιακών νοοτροπιών του ορεινού κόσμου και ανεκτικοί στις αποδιοργανωτικές πιέσεις της συνολικής κοινωνίας, δεν έγιναν

ποτέ γαμπροί και νύφες και δεν ντύθηκαν ποτέ τα ρούχα που προορίζονταν γι' αυτούς. Έγιναν όμως δωρητές, δηλαδή καταθέτες σε κοινούς λογαριασμούς πολιτισμικής αντίστασης απέναντι στην ιστορική διαδικασία της κοινωνικής αποσύνθεσης.

Η σύντομη καταγραφή της ιστορίας του πανεπιστημιακού μουσείου του λαϊκού πολιτισμού στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων δείχνει ότι σε αυτό, η σύγχρονη μουσειακή θεωρία και πρακτική μπορεί να βρῆσκει την εφαρμογή της και να αναδεικνύει το ελληνικό πανεπιστημιακό λαογραφικό μουσείο σε προνομιακό εκπαιδευτικό, ερευνητικό και πολιτισμικό χώρο. Η σύγχρονη ωστόσο οργάνωση και λειτουργία του προϋποθέτει την υλοποίηση των σχεδιασμών που έχει διαγράψει το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και τη στήριξη της Πολιτείας.

□

Σημειώσεις

1. Πρόσφατα έχει ιδρυθεί στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων Τμήμα Μουσείων και Ιστορικών Αρχείων και η σχετική συσταθείσα επιτροπή ενεργοποιείται για την προώθηση των διαδικασιών ανάπτυξης ενός θεσμικού πλαισίου και κανονισμού οργάνωσης και λειτουργίας τους.

2. Ο προβληματισμός για την ανάγκη διεύρυνσης της εκπαιδευτικής και πολιτιστικής αποστολής των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών και η κατάθεση προτάσεων και εμπειριών αναπτύχθηκε στο πρώτο Διεθνές Συνέδριο των Πανεπιστημιακών Μουσείων που οργανώθηκε το 2001 στη Βαρκελώνη (UMAC'S First Conference) με τίτλο *Intensifying Support for and Increasing Audiences in University Museums and Collections* (βλ και το δικτυακό τόπο: <http://www.lib.mq.edu.au/mcm/world/icom2001/-conference2001.html>). Αντίστοιχες συναντήσεις πραγματοποιεί η επιτροπή του ICOM για τα πανεπιστημιακά μουσεία και τις συλλογές από το 1998. Η τελευταία πραγματοποιήθηκε στην Αυστραλία (Σίδνεϋ και Καμπέρα, 29 Σεπτ. - 4 Οκτ. 2002). Γενικότερα βλ. *Museum International 2000*, τχ. 206 (τ. 52, αρ. 2), τχ. 207 (τ. 52, αρ. 3), που έχει αφιερώσει τα δύο προαναφερόμενα τεύχη του στην παρουσίαση εκσυγχρονισμένων και δυναμικών πανεπιστημιακών μουσειακών μονάδων σε διεθνές επίπεδο και στην προβληματική που θέτουν θέματα σχετικά με τη θεωρία και την πράξη των πανεπιστημιακών μουσείων, με την οργάνωση και λειτουργία τους, με το επίπεδο των σχέσεων των πανεπιστημιακών μουσείων με το κοινό τους, με τους οικονομικούς πόρους κ.λπ.

3. Το Μουσείο Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών ιδρύθηκε το 1886 και θεωρείται από τα παλαιότερα μουσεία του ανθρώπου στην Ευρώπη. Γενικότερα για το ανθρωπολογικό μουσείο και για την ανάγκη επαναπροσανατολισμού των στόχων και των λειτουργιών, βλ. Κιττάς - Πίτσιος (1998-99: 71-77).

4. Βλ. στο ευρύτερο δίκτυο της Ευρωπαϊκής Εθνογραφικής Μουσειολογίας όπου συμμετέχουν τα εθνογραφικά λαογραφικά μουσεία και αντιμετωπίζονται συχνά ως ομοιογενή. Ενδεικτικά βλ. *Bulletin of the European Network of Ethnography and Social History Museums*.

5. Για μια εικόνα του τρόπου συλλογής του λαογραφικού υλικού και του θεωρητικού και μεθοδολογικού προσανατολισμού της λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών βλ. Σπυριδά-

κης (1960-61: 73-74 και 1974), όπου συμπληρωματικά προστίθενται και οι θεματικές που αναφέρονται στον υλικό, επαγγελματικό βίο.

6. Μια συνολική κριτική παρουσίαση της έρευνας του υλικού βίου στην Ελλάδα έχει κάνει ο Στ. Παπαδόπουλος (1982). Βλ. ωστόσο Μερακλής (1999: 75-90), όπου επισημαίνεται ότι το ενδιαφέρον για τον υλικό πολιτισμό δεν έλειψε ποτέ.

7. Η αισθητική προσέγγιση του υλικού πολιτισμού γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στη θεωρία και την πολιτική συγκρότησης των μουσείων του λαϊκού πολιτισμού που κατέληξαν να είναι μουσεία λαϊκής τέχνης. Η πρωτάνευση άλλωστε του καλλιτεχνικού κριτηρίου για την έκθεση των αντικειμένων στο μουσείο ίσχυε ήδη για τα μουσεία που αφορούσαν τον αρχαίο κόσμο που επίσης κατέληξαν να είναι «μουσεία ιστορίας της αρχαίας τέχνης» αντί «μουσεία της ιστορίας του αρχαίου πολιτισμού». Για άλλη μια φορά διαπιστώνεται ότι τα μουσεία «ενσωματώνουν το παρελθόν σε αξίες που εξυπηρετούν ορισμένη ιδεολογία του παρόντος» (Δημητρίου 1993: 30). Βλ. επίσης την ενδιαφέρουσα παρουσίαση του Β. Πούχχερ (1990-92: 135-144) για την ιστορία της «λαϊκής τέχνης» στην Ελλάδα και στον ευρωπαϊκό χώρο με αφορμή το κείμενό του για τα λαογραφικά μουσεία.

8. Συγκεκριμένα τον όρο «υλικός πολιτισμός» τον χρησιμοποιεί ο Στ. Κυριακίδης στο προλογικό σημείωμά του στο βιβλίο του Δημ. Λουζόπουλου, *Πώς υφαίνονται και ντύνονται οι Αιτωλοί* (1927). Κριτική παρουσίαση των θέσεων του Κυριακίδη για τον υλικό πολιτισμό και για το περιεχόμενο του λαογραφικού μουσείου, αλλά και για την αδυναμία υλοποίησης εν τέλει των σωστών σκέψεών του για το λαογραφικό μουσείο, κάνει ο Στ. Παπαδόπουλος (1982: 22-23).

9. Οι συλλογές του σήμερα είναι: η συλλογή των ενδυμασιών κυρίως από τον βορειοελλαδικό χώρο, η συλλογή έργων ξυλογλυπτικής, αργυροχοίας και μεταλλοτεχνίας, συλλογή από διάφορες ύλες (κερί, σεντέφι δέριμα κ.λπ.), συλλογή έργων κεραμικής, πινάκων ζωγραφικής και παλαιών φωτογραφιών, μουσικών οργάνων, σχεδίων λαϊκών καλλιτεχνών, συλλογή καρτ-ποστάλ με παραστάσεις από το βορειοελλαδικό κυρίως χώρο. Έχει επίσης δημιουργήσει ένα αδημοσίευτο Αρχείο Συλλογών Λαογραφικού Υλικού τοπικού ενδιαφέροντος από εργασίες φοιτητών, σπουδαστών, δασκάλων κ.λπ.

10. Διδάσκοντας π.χ. το μάθημα τεχνολογίας-λαογραφίας, και από το 1980 καταλήγει στην πρόταση ότι στα σύγχρονα προβλήματα που προκαλεί η οικολογική ανισορροπία θα μπορούσε να προκύψει μια απάντηση-ελπίδα: «Στις γνώσεις που χρειάζονται για να προχωρήσει κανείς σε μια καινούρια αντιμετώπιση της σχέσης βιόσφαιρας-τεχνόσφαιρας εμείς θα προσθέσουμε τις πληροφορίες για την τεχνολογία του ελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού [...] Οι πληροφορίες αυτές δεν είναι χρήσιμες μόνο ως ιστορική γνώση, αλλά μπορούν να συμβάλλουν και σε ένα διαφορετικό προσανατολισμό της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας». Μέσα από τη μελέτη του σπιτιού γίνεται φανερή η μεθοδολογική της προσέγγιση: «Δεν μας ενδιαφέρει το σπίτι καθαυτό, τα εργαλεία καθαυτά, παρά μόνο σε σχέση με τον τρόπο ζωής, με τον οποίο συνδέονται. Η μορφή του σπιτιού εκφράζει πολύ καθαρά τον τρόπο της ζωής μιας συγκεκριμένης κοινωνίας» (Κυριακίδου-Νέστορος 1980: 6, 30). Πρόκειται για τη λειτουργική μεθοδολογική προσέγγιση που δεν αποσυνδέει τα πολιτισμικά φαινόμενα από τη λειτουργική τους σχέση με την κοινωνία που τα καλλιεργεί.

11. Ειδικότερα στόχος του λαογραφικού μουσείου που ίδρυσε για εκπαιδευτικούς κυρίως σκοπούς είναι η συλλογή και η έκθεση αντικειμένων που αντιπροσωπεύουν όλες τις μορφές και τις δραστηριότητες της αγροτικής κυρίως ζωής με έμφαση στα μέσα της αγροτικής παραγωγής, στα μέσα και στους τρόπους επεξεργασίας των πρώτων υλών, όπως και στα προϊόντα αυτών των διαδικασιών, ανεξάρτητα αν ήταν κατασκευασμένα από ευτελές ή ακριβό υλικό, αν ήταν «έντεχνα» ή «άτεχνα», «ωραία» ή «όχι ωραία».

12. Το 1966 δημοσιεύει την *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*, όπου το διάγραμμα για τη «λαϊκή βιοτεχνία και τέχνη» έχει μεγαλύτερη πληρότητα από κάθε άλλο προηγούμενο, καθώς προτείνει τη μεθοδική καταγραφή των επαγγελματιών, «από τις πρώτες ύλες ως την καλλιτεχνικότερη μορφή του προϊόντος, κι από τις κινήσεις των χειρών ως τις ψυχικές του δοξασίες» (1966: 101). Το διάγραμμα στο σύνολο του προτείνει τη μεθοδική περιγραφή και μελέτη όλων των στοιχείων που θα έδιναν μια πλήρη «εικόνα της λαϊκής - εθνικής ζωής».

13. Βλ. την εισήγηση της μουσειολόγου Αλεξάνδρας Λέκκα που κλήθηκε να αξιολογήσει την υπάρχουσα κατάσταση του Λαογραφικού Μουσείου και να καταθέσει μελέτη ανάπτυξης του. Μεταξύ των άλλων σημειώνει: «Στην περίπτωση του λαογραφικού μουσείου Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως είστε σε θέση να γνωρίζετε, το υλικό και η διαδικασία επίλογής του αποτελεί τολμηρό εγχείρημα για τα μουσειολογικά δεδομένα της χώρας μας, όσον αφορά στα κριτήρια και τις μεθόδους συλλογής των αντικειμένων σε συνδυασμό με τον χρόνο απόκτησης. Σε εποχές όπου η συλλογή και η επιλογή των αντικειμένων προς έκθεση πραγματοποιούνταν, κυρίως, με βάση αισθητικά κριτήρια ή κριτήρια πολυτιμότητας και σπανιότητας, σε εποχές όπου η παραδοσιακή κοινωνία έμοιαζε να εκτίθεται αχρονικά μέσω αποσπασματικών αντικειμένων, οικοδομώντας ιστορικά στερεότυπα, ο ιδρυτής του Μουσείου και οι παλαιοί επιμελητές έθεσαν ως στόχο την λειτουργικότητα και την χρησιμότητα, την θεματική συλλογή και όχι την αθροιστική συσσώρευση κατακερματισμένων προϊόντων της ανθρώπινης δραστηριότητας» (Αλ. Λέκκα, Υπόμνημα σχετικά με το νέο μουσείο και την επανέκθεση του υλικού της συλλογής του ΑΜΠΙ, Αθήνα 1999). Δυστυχώς οικονομικοί κυρίως λόγοι δεν επέτρεψαν την ολοκλήρωση της μελέτης σκοπιμότητας, ούτε βεβαίως την ορθή ανάπτυξη του χώρου για επανέκθεση του υλικού.

14. Σήμερα στην Ελλάδα έχει αναπτυχθεί μια διαφορετική θεωρία και πράξη για τη συγκρότηση, τεκμηρίωση και χρήση των εθνογραφικών πλέον μουσείων. Για αυτή τη νέα μουσειολογία βλ. ενδεικτικά τα άρθρα που υπάρχουν στο έντυπο *Μίτος* (1994), στον τόμο *Ο ρόλος των λαογραφικών μουσείων στα*

πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης (1994) και στο ICOM / Ελληνικό Τμήμα (1996). Γενικότερα, βλ. Σκαλτσά (1999).

15. Την αρχική καταγραφή στο βιβλίο εισαγωγής και την αρχειοθέτηση των αντικειμένων την ξεκίνησε ο ίδιος ο Λουκάτος και οι φοιτητές του. Στη συνέχεια την καταγραφή των 550 περίπου αντικειμένων που είχε η συλλογή ως το 1978 την ολοκλήρωσε η Ευαγγ. Ντάτση-Δάλλα, βοηθός της έδρας της Λαογραφίας (την οποία υπηρετούσαν, μετά την παραίτηση του Δημ. Λουκάτου (1966) καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής με ανάθεση). Η νομική στη συνέχεια υπόσταση του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου το 1977 επέτρεψε την πρόσληψή μου το 1978 ως βοηθού στο Λαογραφικό Μουσείο και Αρχείο, όπως και την πρόσληψη δύο ακόμη μελών με την ειδικότητα του φωτογράφου και του συντηρητή που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του Λαογραφικού Μουσείου και του Μουσείου Εκμαγείων του Τομέα Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής τότε Σχολής. Στο διάστημα της θητείας μου (1978-1982) ως υπεύθυνου μέλους του Μουσείου και με περιορισμένους πόρους, έγινε εμπλουτισμός του Μουσείου με νέα αντικείμενα που προέρχονταν από δωρεές ή αγορές, έγινε η καταγραφή σε νέο βιβλίο εισαγωγής, η φωτογράφιση όλων των αντικειμένων και η χειρόγραφη καταγραφή και ταξινόμηση όλου του υλικού σε ειδικές καρτέλες. Έγινε επίσης καταγραφή του φωτογραφικού και του έντυπου υλικού. Παράλληλα, υπήρξε μέριμνα για ένα στοιχειώδη τρόπο συντήρησης των υφασμάτων και του ξύλου. Τελευταία έχει προωθηθεί η διαδικασία ηλεκτρονικής τεκμηρίωσης που προβλέπει μάλιστα την καταγραφή και πρόσθετων, σε σχέση με τη χειρόγραφη, στοιχείων. Η ηλεκτρονική βάση δεδομένων αναπτύχθηκε από το Γραφείο Διασύνδεσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων με τη συνεργασία της Κωνσταντίνας Μπάδα που ακολούθησε τις βασικές διεθνείς προδιαγραφές τεκμηρίωσης των λαογραφικών μουσείων (Ethno Museum - Net).

16. Μεταξύ των άλλων ο Μερακλής σημειώνει ότι η λαϊκή τέχνη «έχει μια συγκεκριμένη, καθορισμένη κάθε φορά συλλογική λειτουργικότητα» και ότι στο λαϊκό, χειροτεχνικό βασικά, προϊόν συνυπάρχει η τεχνική και η καλλιτεχνία. Και οι δυο όμως όψεις υπαγορεύονται από την αρχή της χρησιμότητας-χρησιμότητας και της κοινωνικής λειτουργικότητας ενός αντικειμένου σε μια δεδομένη κοινωνία».

17. Η υλικότεχνική υποδομή του μουσείου είναι ακόμα περιορισμένη. Αυτό στεγάζεται σε χώρο 200 περίπου τ.μ. Ο χώρος έχει υποστεί αρχιτεκτονικές επεμβάσεις εκθεσιακού χαρακτήρα (κατασκευές, επιλεγμένα ανοίγματα, προθήκες, στοιχειώδεις συνθήκες εξαιρισμού του χώρου) και σήμερα φιλοξενεί όλες τις δραστηριότητες του Μουσείου (το χώρο τεκμηρίωσης, την έκθεση των αντικειμένων, τη γραμματεία, την αποθήκευση κ.λπ.). Ο εκθεσιακός χώρος και η τεχνική του υποδομή δεν επαρκούν για να καλύψουν τον επιδιωκόμενο πολυλειτουργικό χαρακτήρα του Μουσείου και για την ανάπτυξη του έχει προωθηθεί μια αρχιτεκτονική πρόταση για επέκταση του μουσείου στο γειτονικό ημιυπαίθριο χώρο του ορόφου. Πέρα από τις ελλείψεις που προκύπτουν μέσα από τις περιορισμένες τεχνικές προδιαγραφές, σημειώνεται ότι δεν υπάρχει προς το παρόν εξειδικευμένο προσωπικό (για τη συντήρηση, οργάνωση και λειτουργία του Μουσείου, προσωπικό διοικητικής υποστήριξης κ.λπ. Ωστόσο με τις συλλογικές πρωτοβουλίες του Τομέα Λαογραφίας ή τις ατομικές προσπάθειες μελών και φοιτητών έχει επιτευχθεί ένα επίπεδο λειτουργίας του ως χώρου εκπαίδευσης των φοιτητών και περιορισμένης έρευνας.

18. Βλ. Π. Δ. 89, α. φ. 30/3.12.1977, όπου αναφέρεται ότι το ΑΜΠΙ έχει ως σκοπό «την εποπτική διδασκαλία και άσκηση των φοιτητών, διασφάλιση και συντήρηση των υπαρχόντων αντικειμένων και μεθοδική έκθεση αυτών, οργάνωση και συστηματικό εμπλουτισμό των συλλογών».

19. Η συλλογή αριθμεί σήμερα 2000 περίπου αντικείμενα καθημερινής χρήσης της προβιομηχανικής κοινωνίας (από τον αγροτικό και αστικό κόσμο της). Υπάρχει επίσης ένα μικρό φωτογραφικό αρχείο. Παράλληλα, στο χώρο του σπουδαστη-

ρίου του Τομέα Λαογραφίας στεγάζεται και λειτουργεί το Λαογραφικό Αρχείο, που αποτελείται κυρίως από ένα σημαντικό αριθμό φοιτητικών εργασιών με λαογραφικό υλικό (125 περίπου τόμων).

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- ΒΥΤΤΙΠΤΑ, ΑΝΤ. (1976), «Λαϊκή και αστική τέχνη», μτφρ. Μ.Γ. Μερακλή, *Νέα δομή*, τχ. 2.
- ΓΚΑΖΗ, ΑΝΔΡ. (1999), «Η έκθεση των αρχαιοτήτων στην Ελλάδα (1829-1909). Ιδεολογικές αφητηρίες – πρακτικές προσεγγίσεις», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73: 45-53.
- ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗΣ, ΜΙΧ. Δ. (1998-99), «Θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των μουσείων του Πανεπιστημίου Αθηνών», *Επτάκυκλος* 10: 69-70.
- ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Σ. (1993), *Η εξέλιξη του ανθρώπου*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- ICOM/ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ (επιμ.) (1996), *Η δυναμική των μουσείων στον 21ο αιώνα*, Πρακτικά ομώνυμου συμποσίου του ICOM, (Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 17-23 Μαΐου 1993), Αθήνα.
- ΚΙΤΤΑΣ, ΧΡ. – ΠΙΤΣΙΟΣ, Θ. (1998-99), «Πανεπιστημιακά μουσεία: Το ανθρωπολογικό μουσείο του Πανεπιστημίου Αθηνών», *Επτάκυκλος* 10: 71-77.
- ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, ΣΤΙΑΠΩΝ (1926), «Χατζημιχάλη Αγγελική, Ελληνική λαϊκή τέχνη. Σκύρος» (βιβλιοκρισία), *Λαογραφία* 9: 269-270.
- (1965), *Ελληνική λαογραφία. Μέρος Α' Μνημεία του λόγου*, Αθήνα, Λαογραφικό Αρχείο Ακαδημίας Αθηνών.
- ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ-ΝΕΣΤΟΡΟΣ, ΑΛΚΗ (1965), *Τα υφαντά της Μακεδονίας και της Θράκης*, Αθήνα.
- (1978), *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- (1980), *Λαογραφία και τεχνολογία*, Θεσσαλονίκη, πολυγραφημένο κείμενο.
- (1993), «Σκέψεις για ένα τοπικό λαογραφικό μουσείο. Τι αντιπροσωπεύει και σε τι χρησιμεύει», στο Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Λαογραφικά μελέτηματα II* (επιμέλεια Ν. Σκουτέρη-Διδασκάλου – Κ. Ντελόπουλος – Μ. Καϊρη), Αθήνα, Πορεία: 143-149.
- ΛΟΥΚΑΤΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (1966), *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*, Ιωάννινα – Θεσσαλονίκη, πολυγραφημένη έκδοση.
- (1968), *Λαογραφία - εθνογραφία. Στοιχεία διδασκαλίας και απόψεις από τον εναρκτήριο λόγο της έδρας του*, Ιωάννινα.
- ΜΕΡΑΚΛΗΣ, Μ.Γ. (1992), *Ελληνική λαογραφία, Μέρος Γ: Λαϊκή τέχνη*, Αθήνα, Οδυσσεύς.
- (1999), «Η μελέτη του υλικού πολιτισμού: Μια όχι άσκοπη αναδρομή», στο Μ.Γ. Μερακλή, *Θέματα λαογραφίας*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- ΜΗΛΙΓΚΟΥ-ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗ, ΜΑΡΙΑ (1987), «Χειρόγραφοι συλλογές πρωτογενούς λαογραφικής ύλης του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών», *Παρουσία* 5: 539-550.
- ΜΠΑΔΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ (1995), «Η "γλώσσα" του ρούχου και της εμφάνισης στην παραδοσιακή κοινωνία», *Δωδώνη*, Μέρος πρώτο, Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα: 181-199.
- ΜΠΑΔΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ – ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ, ΝΙΚ. – ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, ΑΝΤΙΓΟΝΗ (2002), «Από τα μουσειακά αντικείμενα στα ιστορικά υποκείμενα: Η δωρεά και ο δωρητής Ι. Τσανάκας», Πρακτικά 3ου Διεπιστημονικού Συνεδρίου του ΕΜΠ (7-10 Ιουνίου 2001) με θέμα: *Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές. Θεωρία και πράξη*, Αθήνα, ΕΜΠ (υπό εκτύπωση).
- ΝΤΑΤΣΗ-ΔΑΛΛΑ, ΕΥΑΓΓ. (1981), *Κατάλογος των αντικειμένων του Λαογραφικού Μουσείου*, Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΕΝΩΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ (1994), Πρακτικά της Α' Συνάντησης Λαογραφικών Μουσείων των χωρών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Αθήνα, 1-5 Οκτωβρίου 1992), Αθήνα, Ελληνική Εταιρεία Λαογραφικής Μουσειολογίας.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΤΕΛΙΟΣ (1982), *Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο (1900-1975)*, Ναύπλιο.
- ΠΟΥΧΝΕΡ, Β. (1990-92), «Σύγχρονοι προβληματισμοί για τα λαογραφικά μουσεία της Ευρώπης και συγκεκριμένα της Αυστρίας», *Λαογραφία* ΛΣΤ: 135-144.
- ΣΚΑΛΤΣΑ, ΜΑΤΟΥΛΑ (1999), *Για τη μουσειολογία και τον πολιτισμό*, Θεσσαλονίκη, Εντευκτήριο.
- ΣΚΟΥΤΕΡΗ-ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ, ΕΛΕΩΝΟΡΑ (1994), «Λαογραφικά μουσεία, πολιτισμική ταυτότητα, ιστορική μνήμη», στο *Ο ρόλος των λαογραφικών μουσείων στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης*: 49-70.
- ΣΠΥΡΙΑΚΗΣ, ΓΕΩΡΓ. (1960-61), «Οδηγία προς συλλογή λαογραφικής ύλης», *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου* 13-14: 73-74.
- (1974), *Έδρα Λαογραφίας – Σπουδαστήριο Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, Αθήνα.
- WATTEΥΝΕ, DAM. (1994), «Εθνογραφικά μουσεία. Η μουσειογραφία στην υπηρεσία της εκπαιδευτικής αποστολής», στο *Ο ρόλος των λαογραφικών μουσείων στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης*: 197-202.

Ξενογλώσση

- APPADURAI, AR. (επιμ.) (1986), *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press.
- OLSEN, B. (1990), «Roland Barthes: From Sign to Text», στο Ch. Tilley (επιμ.), *Reading Material Culture: Structuralism, Hermeneutics and Poststructuralism*, Λονδίνο, Blackwell.
- DOUGLAS, M. – ISHERWOOD, B. (1978), *The World of Goods: Towards an Anthropology of Consumption*, Νέα Υόρκη, Basic Books Inc.
- KAPLAN, F.E.S (επιμ.) (1994), *Museums and the Making of Ourselves. The Role of Objects in National Identity*, Λέστερ, Leicester University Press.
- KOPYTOFF, IGOR (1986), «The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process», στο A. Appadurai (επιμ.): 64-91.
- LEROI-GOURHAN, ANDRÉ (1973), *Milieu et techniques*, Παρίσι, Albin Michel.
- PEARCE, S.M. (επιμ.) (1985), *Museum Studies in Material Culture*, Λέστερ, Leicester University Press.
- STANBURY, PETER (2000), «University Museums and Collections», *Museum International* 206 (τ. 52, 2): 4-9.
- STOCKING, G. (επιμ.) (1985), *Objects and Others: Essays on*

Museums and Material Culture, Μάντισον, University of Wisconsin Press.

THEOLOGI-GOUTI, PENELOPE (2000), «A New Museum for an Ancient Land: Patras University Science and Technology Museum», *Museum International* 206 (τ. 52, 2): 25-27.

WARHURST, A. (1986), «The Triple Crisis in University Museums», *Museums Journal* 86 (3): 137-140.

WILLUMSON, GLENN (2000), «The Shifting Audience of the University Museum», *Museum International* 206 (τ. 52, 2): 15-18.

Summary

UNIVERSITY MUSEUMS AND COLLECTIONS OF FOLK CULTURE: THE EXAMPLE OF THE UNIVERSITY OF IOANNINA

This essay examines the theory and practice of university folklore museums and collections in Greece, and in particular the Folklore Museum and Archive of the University of Ioannina. It is noted, first of all, that the delayed inclusion of material culture in the subject of Folklore and the virtually universal prevailing of the aesthetic theory and method led to its fragmentary and a-historical study and the acceptance of its diminution at the margins of folk art and aesthetics. This tendency was expressed in one way or another in the university folklore collections of the University of Athens and the University of Thessaloniki.

The text then focuses on the newly founded University of Ioannina (1964), where the shift in the museum theory and practice of university folklore collections was made. This shift is due, by and large, to Professor Demetrios Loukatos, who also laid the bases for founding the Folklore Museum and Archive. Loukatos, rejecting the approach to the museum as a space for amassing and exhibiting selected products of human activity – on the basis of the criterion of “beauty” – promoted, from the university chair and through supervisory teaching, the theory and method of the comprehensive study of pre-in-

dustrial material culture. Specifically, he proposed an ethnographic recording, based on the criteria of utility and functionality of the objects, primarily of everyday use, and followed by an attempt to study “through these” everyday life in the traditional society. Furthermore, the documentation methods implemented by Dim. Loukatos and adopted and enriched by his students are discussed. The article then refers to the further classifications of the museum, which are based on the taxonomic diagram of André Leroi-Gourhan. Last, the history of acquiring, recording and studying a large group of objects associated with the daily life of a bourgeois home in Ioannina in the first half of the twentieth century is briefly presented. These 1500 or so objects (Metsovian woven items, costumes, furniture, household utensils etc.) from Metsovo and Ioannina constitute the indirect “donation” of the Metsovian schoolteacher Ioannis Tsanakas. They not only enrich the folklore collection quantitatively and thematically but also constitute the base for applying contemporary theoretical and methodological approaches to museum folklore material. Cited as an example is the author’s promoting of the method of cultural biography, which proposes the investigation “of the silent biographical discourse” of the specific museum objects.

CONSTANTINA BADA

Translation: ALEXANDRA DOUMAS